

ช่างทำแคน : ปัญหาและอุปสรรคต่อกระบวนการถ่ายทอด
ของครอบครัวทำแคน บ้านสีแก้ว ตำบลสีแก้ว อำเภอเมือง
จังหวัดร้อยเอ็ด

Khan Craftsmen: Challenges and Obstacles to the
Process of Transmitting Knowledge in Khan
Craftsmen Family in Ban Si Kaeo, Si Kaeo Subdistrict,
Mueang District, Roi Et Province

ปริยดี นามสง่า^{1*}, พิทยวัฒน์ พันธะศรี²

Pariyat Namsanga¹, Pittayawat Pantasri²

Received: August 28, 2023

Revised: September 12, 2023

Accepted: September 15, 2023

¹ สาขาวิชาดนตรี คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

Music Department, Faculty of Humanities and Social Sciences,

Rajabhat Maha Sarakham University

(Email : pariyatpianormu@gmail.com)

*Corresponding Author

² สาขาวิชาดนตรี คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

Music Department, Faculty of Humanities and Social Sciences,

Rajabhat Maha Sarakham University

(Email : pittayawat@rmu.ac.th)

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง ช่างทำแคน : ปัญหาและอุปสรรคต่อกระบวนการถ่ายทอดการทำแคน บ้านสีแก้ว ตำบลสีแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) ศึกษาสภาพปัจจุบันในการถ่ายทอดความรู้การทำแคน บ้านสีแก้ว ตำบลสีแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด 2) ศึกษาปัญหาและอุปสรรคต่อกระบวนการถ่ายทอดความรู้การทำแคน บ้านสีแก้ว ตำบลสีแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร การสังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึก โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพและวิเคราะห์ข้อมูลแบบพรรณนาวิเคราะห์ ซึ่งผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้

กระบวนการถ่ายทอดการทำแคน บ้านสีแก้ว ได้ถ่ายทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ จากการสำรวจพบว่า มีครอบครัวทำแคน 240 หลังคาเรือน โดยคิดเป็นร้อยละ 80 ทำแคนขายเป็นอาชีพหลัก แต่ปัจจุบันการทำแคนมีการถ่ายทอดลดลงอย่างมากเหลือเพียง 4 ครอบครัว

ผลกระทบที่มีต่อการถ่ายทอดของครอบครัวทำแคน พบว่า การอพยพย้ายถิ่นฐาน มีความสนใจอาชีพอื่นมากกว่า การขายแคนเกิดการแข่งขันที่สูงขึ้น การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรม ครอบครัวได้ให้ความสนใจการศึกษาโดยส่งลูกหลานเข้าไปเรียนต่อในระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษา ทำให้คนรุ่นใหม่ไม่สนใจในการสืบทอดการทำแคน วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ผลิตหายากมากขึ้น โดยเฉพาะไม้ไผ่ที่ต้องนำมาจากจังหวัดมุกดาหาร และประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

คำสำคัญ : ช่างทำแคน, กระบวนการถ่ายทอด, ปัญหาและอุปสรรค, ครอบครัวทำแคน, บ้านสีแก้ว จังหวัดร้อยเอ็ด

Abstract

The purposes of the study - Khan Crafting Artisans – Challenges and Obstacles to the Knowledge Transmission of Khan Crafting in Ban Si Kaeo, Si Kaeo Subdistrict, Mueang District, Roi Et Province are to examine the current status of knowledge transmission in Khan crafting among families in Ban Si Kaeo, Si Kaeo Subdistrict, Mueang District, Roi Et Province and to Investigate the problems and obstacles in the process of transmitting knowledge of Khan crafting in Ban Si Kaeo, Si Kaeo Subdistrict, Mueang District, Roi Et Province. The data were collected by the process document analysis, observations, and in-depth interviews. The research employs qualitative research methods and content analysis. The study's findings are as follows.

The process of transmitting Khan crafting knowledge in Ban Si Kaeo has been ongoing since ancient times. A survey revealed that there were 240 Khan crafting households, with 80% engaging in Khan crafting as their primary occupation. However, Khan crafting has seen a significant decline, with only four families still engaged in this occupation.

In terms of the impacts on the transmission of Khan crafting knowledge, several issues can be highlighted. First, migration and relocation have shifted people's interests towards other occupations. Second, there's increased competition in the Khan market. Thirdly, notable cultural shifts are underway. Additionally, families are now prioritizing education, sending their children for secondary school

and higher education. As a result, the younger generation has become less interested in inheriting the art of Khan crafting. The scarcity of materials and equipment, particularly the bamboo "Hei" used in Khan crafting, which must be sourced from the provinces of Mukdahan and Laos, has made production increasingly challenging.

Keywords: Khan craftsman, knowledge transmitting processes, Khan-making families, Ban Si Kaeo, Roi Et Province

บทนำ

แคน เป็นเครื่องดนตรีประจำครอบครัวของภาคอีสานประเภทเครื่องเป่าที่มีลิ้น เหตุที่เรียกชื่อว่าแคน ต่างให้ความคิดเห็นว่าอาจเป็นเพราะเสียงดังออกมาจากการเป่าคือ “แคนแล่นแคนแล่นแคน” แต่จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีมีการขุดค้นซากในชั้นหินอายุมากกว่า 2,000 ปี ในมณฑลยูนนานของจีนแผ่นดินใหญ่ และมีความเก่าแก่มีมาแต่โบราณ (เจริญชัย ชนไฟโรจน์, 2528) ซึ่งการศึกษาประวัติศาสตร์ทางดนตรีพบว่า คนไทยเริ่มใช้แคนเป็นเครื่องดนตรีตั้งแต่สมัยที่มีหลักแหล่งอยู่ทางตอนใต้ของจีน โดยหมอสอนศาสนาชาวฝรั่งเศสที่เดินทางมาเผยแพร่ศาสนาในเมืองจีน ได้พบคนจีนนำเครื่องดนตรี "แคน" ของไทยไปเลียนแบบทำเป็นเครื่องดนตรีของจีน และเมื่อหมอสอนศาสนาเหล่านั้นกลับยุโรป ก็เอาแบบฉบับแคนไปปรับปรุงเป็นออแกนในเวลาต่อมา (บุญเรือง ถาวรสวัสดิ์, 2521)

การทำแคนจะทำด้วยไม้ฮ้าง หรือไม้เหี้ยนน้อย แต่ปัจจุบันไม้ฮ้างหาได้ยาก จึงนิยมทำแคนด้วยไม้เหี้ยนน้อย และจะต้องหาให้ได้ขนาดเท่านี้ว่ามือจึงจะใช้ได้ นอกจากนี้ไม้เหี้ยนน้อยซึ่งทำเป็นลูกแคนยาวลดหลั่นกันตามลำดับ 7 คู่ หรือ 8 คู่ ประกอบเข้ากันกับเต้า ดิดสูด (ขี้สูด) ข้างบนและข้างล่างเต้า เพื่อไม่ให้ลมที่เป่าเข้ารั่ว และยังมีลิ้นแคน รุแพว รุนับเสียงเป็นสิ่งสำคัญ ข้างในของแต่ละลำไม้ลูก

แคนประกอบด้วยลิ้นแคน และจะต้องเจาะรูแพวให้ถูกต้องตามเสียง (อดินันท์ แก้วนิล, 2550) ซึ่งจากวิธีการทำแคนที่กล่าวมาข้างต้น ถือว่าเป็นวิธีการที่จะต้องอาศัยความเข้าใจในการทำเป็นอย่างดี ถึงจะสามารถเป็นช่างทำแคนได้

กระบวนการถ่ายทอดความรู้ด้วยระบบครอบครัวหรือระบบเครือญาติ จะเป็นการเรียนรู้โดยเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวัน เป็นการปลูกฝังของบรรพบุรุษ โดยการสังเกตวิธีการปฏิบัติงาน อุปกรณ์ต่าง ๆ เมื่อมีความเข้าใจตามกระบวนการแล้วจะสามารถถอดเลียนแบบได้ง่าย จนปฏิบัติครบถึงขั้นตอนสุดท้ายแล้วปล่อยให้ปฏิบัติจริงทั้งหมดจนชำนาญ จากกระบวนการดังกล่าวถือว่าการถ่ายทอดจากการทำจริง ได้พัฒนามาต่อจนเป็นการส่งต่อ (Transmission) ให้แก่คนรุ่นหลังด้วยการสาธิต หรือสอนด้วยการบอกเล่า (Oral tradition) และการสร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์ (Literary tradition) ซึ่งเป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาวบ้าน (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2540) กระบวนการถ่ายทอดความรู้ในแต่ละครอบครัวมีการจัดระบบงานและความรับผิดชอบให้แก่สมาชิกของครอบครัวแต่ละคน เช่น ผู้ชาย (พ่อและลูกชายคนที่โตแล้ว) มักทำงานใช้แรงงานหลักและเสี่ยงภัยสูง เช่น การล่าสัตว์ ตัดไม้ ขุดดิน เป็นต้น ในขณะที่ผู้หญิง (แม่และลูกสาวที่โตแล้ว) มักทำการหุงข้าว เก็บเกี่ยว ปลูกหม่อน เลี้ยงไหม เป็นต้น (สุรเชษฐ์ เวชพิทักษ์, 2533) ดังนั้น จึงสรุปได้ว่ากระบวนการถ่ายทอดความรู้ คือวิธีส่งต่อความรู้ ความชำนาญ หรือค่านิยมที่มีไปยังบุคคลอื่น อาจเป็นเครือญาติ หรือสมาชิกอื่น ๆ ชุมชนก็ได้ อาจเป็นการถ่ายทอดโดยตรง โดยทางอ้อม ด้วยการจงใจหรือไม่จงใจ มีการเรียกค่าตอบแทนหรือไม่ก็ได้ (ปฐม นิคมมานนท์, 2538) โดยปัจจุบันพบว่ากระบวนการถ่ายทอดความรู้ด้วยระบบครอบครัวพบว่าการสืบทอดน้อยลง จึงเป็นประเด็นน่าศึกษาถึงสาเหตุครั้งนี้

บ้านสีแก้ว ตำบลสีแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด มีการถ่ายทอดการทำแคนเป็นหัตถกรรมในครัวเรือนสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน อาชีพช่างทำแคนเป็นอาชีพหลักของครอบครัว ซึ่งนับได้ว่าชาวบ้านได้ให้ความสำคัญต่อการทำ

แคนเป็นอันมาก (สุรศักดิ์ พิมพ์เสน, 2532) แต่ในช่วงหลังพบว่ามีการครอบครัวยุติการทำแคนลดน้อยลง อันเนื่องมาจากปัจจัยทางด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเล็งเห็นถึงความสำคัญที่จะศึกษาเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคต่อกระบวนการถ่ายทอดความรู้กระบวนการทำแคน บ้านสีแก้ว ตำบลสีแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด เพื่อเป็นแนวทางในการหาสาเหตุการถ่ายทอดการทำแคนลดลง และนำไปใช้ในการป้องกันการสูญหายของช่างทำแคนในอนาคตต่อไป

วัตถุประสงค์

1. ศึกษาสภาพปัจจุบันในกระบวนการถ่ายทอดความรู้ครอบครัวยุติการทำแคน บ้านสีแก้ว ตำบลสีแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด
2. ศึกษาปัญหาและอุปสรรคต่อกระบวนการถ่ายทอดความรู้ครอบครัวยุติการทำแคน บ้านสีแก้ว ตำบลสีแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด

วิธีการศึกษา

1. เครื่องมือที่ใช้การวิจัย ได้แก่ แบบสำรวจ (Basic Survey) แบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้าง (Structured Interview and Unstructured Interview) และแบบสังเกต (Observation)
2. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และการเก็บข้อมูลจากภาคสนาม การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) โดยได้เลือกกลุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) คือ ครอบครัวทำแคน นายสุเมธ เทพขาม
3. การวิเคราะห์ข้อมูล ได้ตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) และการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการจำแนกประเภทข้อมูล (Typological Analysis) และการสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Analytic Induction)

4. นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามจุดประสงค์ของการวิจัย ด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

ผลการศึกษา

1. ศึกษาสภาพปัจจุบันกระบวนการถ่ายทอดความรู้ครอบครัวทำแคนบ้านสีแก้ว ตำบลสีแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด

จากการสำรวจเมื่อปี พ.ศ. 2532 บ้านสีแก้วหมู่ที่ 1 หมู่ที่ 3 หมู่ที่ 4 และหมู่ที่ 5 มีครอบครัวทำแคนประมาณ 240 หลังคาเรือน และประมาณร้อยละ 80 ผลิตแคนขายในเชิงพาณิชย์ ซึ่งชาวบ้านได้ให้ความสนใจและให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก (สุรศักดิ์ พิมพ์เสน, 2532) แต่ปัจจุบันจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปส่งผลกระทบต่อถ่ายทอดความรู้ครอบครัวทำแคนบ้านสีแก้วที่มีการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นด้วยรูปแบบกลวิธีการสอนการผลิตแคนของช่างทำแคนในระดับครอบครัวลดน้อยลงไปอย่างน่าใจหาย โดยพบว่า การผลิตแคนในเชิงพาณิชย์ของชาวบ้านสีแก้วได้รับความนิยมน้อยลง ทำให้เหลือแต่ครอบครัวทำแคนที่เป็นช่างฝีมือ รับทำเฉพาะเพื่อนำไปใช้กับหมอลำ หมอแคนที่ไว้วางใจต่อช่างเท่านั้น โดยจากการสำรวจในปัจจุบันพบว่า บ้านสีแก้วมี ช่างทำแคนหรือครอบครัวทำแคนที่เป็นช่างฝีมือที่ได้รับจ้างทำแคนอยู่จนถึงปัจจุบัน ได้แก่ ครอบครัวนายสุเมธ เทพขาม ซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากนายพุย เรืองศรีอริญ ครอบครัวนายแสง สาวิสิทธิ์ ครอบครัวของนายสุธี เหล่ายนขาม และครอบครัวนายสิงห์ อินอุ่นโชติ (สุเมธ เทพขาม, 2566)

ถึงแม้ว่าบ้านสีแก้วในอดีต จะเคยเป็นแหล่งผลิตแคนที่ยิ่งใหญ่มาก่อน มีกระบวนการถ่ายทอดความรู้และการเรียนรู้การทำแคนเป็นครอบครัว โดยเป็นวัฒนธรรมสังคมของชุมชนรูปแบบหนึ่ง กล่าวคือรูปแบบการเรียนรู้เป็นแบบเรียบง่าย เป็นธรรมชาติ และสอดคล้องกับการดำรงชีวิตในชุมชน สามารถเรียนรู้ได้โดยตรงเร็ว และกว้าง เป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง ตอบสนองผู้เรียนรู้ได้อย่างแท้จริง

แต่กลับไม่ได้รับความนิยมนจากลูกหลานในการและเริ่มจางหายไปอย่างช้า ๆ

2. ศึกษาปัญหาและอุปสรรคต่อกระบวนการถ่ายทอดความรู้ครอบครัว
ท่าแคน บ้านสีแก้ว ตำบลสีแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด
จากการศึกษาพบปัญหาและอุปสรรคต่อกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของ
ครอบครัวท่าแคน ดังนี้

2.1 การอพยพ ย้ายถิ่นฐาน ของครอบครัวท่าแคน โดยในช่วง
หลังปี พ.ศ. 2532 พบการอพยพของครอบครัวท่าแคนไปยังจังหวัดอื่น ๆ เช่น
มหาสารคาม อุดรธานี ชัยภูมิ เป็นจำนวนมาก ทำให้ประชากรครอบครัวท่าแคน
ในพื้นที่ได้ลดน้อยลง

2.2 การทำเกษตรกรรมของชาวบ้าน เนื่องจากสภาพของ
สังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก ทำให้ชาวบ้านสีแก้วได้หันมา
ทำเกษตรกรรมมากขึ้น และหันหลังให้กับการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำแคน
เพราะว่าสามารถสร้างรายได้มากกว่าเดิม

2.3 ให้ความสนใจการขายแรงงาน จากสภาพเศรษฐกิจที่มี
แหล่งงานใกล้บ้านจำนวนมากขึ้น การสัญจรที่สะดวกสบาย ทำให้ชาวบ้านได้ให้
ความสนใจไปขายแรงงานกับโรงงาน ห้างร้านต่าง ๆ หรือบางครอบครัวได้เปิดกิจการ
ของตัวเอง เพราะได้ปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัย จึงตัดสินใจเลิกการทำแคนลง

2.4 มีการแข่งขันสูง โดยในอดีตการทำแคนเชิงพาณิชย์ ซึ่งต้องการ
การผลิตจำนวนมากไม่เพียงแต่ชาวบ้านสีแก้วเท่านั้นที่ เป็นผู้ผลิต แต่ยังมีชาวบ้าน
ในระแวกใกล้เคียง และจังหวัดอื่นเป็นคู่แข่งในการผลิตแคนขาย ทำให้เกิดการ
แข่งขันทั้งช่องทางการขาย คุณภาพและราคา ทำให้ชาวบ้านสีแก้วต้องเลิกการ
ทำแคนลงไปเพราะคิดว่าขายได้ยากไม่คุ้มกับการลงทุน เพราะการทำแคนแต่ละ
ชิ้นใช้เวลานานเลยเกิดการทอดทิ้ง

2.5 ให้ความสำคัญกับการศึกษามากขึ้น ปัจจุบันชาวบ้านสีแก้ว
ได้ส่งบุตรหลานของตัวเองศึกษาต่อระดับมัธยมศึกษา และระดับอุดมศึกษามากขึ้น

ทั้งในจังหวัดร้อยเอ็ดและจังหวัดใกล้เคียง ทำให้คนรุ่นใหม่ไม่มีเวลาในการศึกษา
การทำแคน

2.6 การหาไม้ไผ่เอี้ยทำแคนที่ยากขึ้น ถึงแม้ว่าชาวบ้านสีแก้ว
จะมีครอบครัวการทำแคนหลายหลังคาเรือน แต่วัตถุดิบในการผลิตหลักคือไม้ไผ่เอี้ย
ไม่สามารถหาได้ในท้องถิ่น ปัจจุบันจะต้องสั่งจากจังหวัดมุกดาหาร และประเทศ
สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ในส่วนของเต้าแคน ขี้สูด หลาบโลหะ
เครื่องฐานาง ปูนขาวหรือปูนกินหมาก สามารถหาได้ในท้องถิ่น (สุเมธ เทพขาม,
2566)

ภาพที่ 1 ช่างสุเมธ เทพขาม ช่างทำแคนที่ได้รับความนิยมของ ต.สีแก้ว
และผู้ให้สัมภาษณ์

2.7 ความนิยมในการซื้อแคน อาจกล่าวได้ว่า แคน เป็นเครื่อง
ดนตรีที่มีความเฉพาะสำหรับผู้ใช้ ซึ่งพบว่าส่วนมากแล้วจะมีเฉพาะหมอแคน

และหมอลำกลอนที่จะซื้อไว้เพื่อประกอบในการลำ มีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่จะซื้อเก็บรักษาไว้เพื่ออนุรักษ์ หรือเป็นของที่ระลึกในโอกาสต่าง ๆ ทั้งในช่วงภาวะโรคระบาดโควิด 19 จึงทำให้ศิลปินหมอลำ นักดนตรี ไม่ได้รับงานจึงเป็นเหตุให้ส่งผลกระทบต่อการผลิตแคนในช่วงหลังด้วย

2.8 การเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมและวัฒนธรรม ได้ส่งผลกระทบต่อชาวบ้านสี่แก้วโดยตรง เพราะต้องดิ้นเพื่อหาทางรอดให้กับครอบครัว โดยพบทุนนิยมจากเมืองใหญ่ทำให้มีการอพยพประชากรไปทำงานต่างถิ่นมากขึ้น ทำให้คนในชุมชนมีเวลาทำกิจกรรมกันน้อยลง ทำให้สภาพสังคมและวัฒนธรรมที่แต่ก่อนเคยเข้มแข็งได้เริ่มมีความสำคัญน้อยลงไป และลูกหลานไม่ให้ความสนใจในการสืบทอด จึงส่งผลให้การถ่ายทอดการทำแคนของครอบครัวลดลงไปด้วย ในท้ายที่สุด แต่อย่างไรก็ตามก็ยังคงมีผู้ต้องการสืบทอดภูมิปัญญาการผลิตแคน ถึงแม้จะเป็นคนนอกพื้นที่บ้านสี่แก้ว คือ นายณรรธ ภูณภา ที่เข้ามาสืบทอดกระบวนการผลิตแคนตั้งแต่ปี พ.ศ.2560 จนถึงปัจจุบัน ด้วยใจรักทางด้านดนตรี พื้นบ้านและอยากจะทำแคนเป็นอาชีพในอนาคตได้ (สุเมธ เทพขาม, 2566) ก็นับได้ว่า ถึงแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรมแต่ก็ยังคงมีผู้ที่ให้ความสนใจและสืบทอดกระบวนการผลิตแคนอยู่ในปัจจุบัน

ภาพที่ 2 นายนรธร ภูญา ช่างทำแคนผู้สืบทอดกระบวนการ
จากนายสุเมธ เทพขาม

สรุปผล

การศึกษาช่างทำแคน : ปัญหาและอุปสรรคต่อกระบวนการถ่ายทอดของครอบครัวทำแคน บ้านสีแก้ว ตำบลสีแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด สรุปผลได้ดังนี้

1. สภาพปัจจุบันในกระบวนการถ่ายทอดความรู้ครอบครัวทำแคน บ้านสีแก้ว ตำบลสีแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด มีการถ่ายทอดในครอบครัวเพียง 4 ครัวเรือน คือ ครอบครัวนายสุเมธ เทพขาม ครอบครัวนายแสง สาวิสิทธิ์ ครอบครัวนายสุธี เหล่ายนขาม และครอบครัวนายสิงห์ อินอุ่นโชติ (สุเมธ เทพขาม, 2566) โดยมีการถ่ายทอดกลวิธีการผลิตแคนให้สมาชิกในครอบครัวตนเอง และ

การถ่ายทอดภูมิปัญญาการเป่าแคน โดยพบว่าการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำแคนของชาวบ้านสีแก้วได้เริ่มลดน้อยลงไป อย่างไรก็ตามกระบวนการถ่ายทอดของครอบครัวทำแคนยังคงมีผู้ที่สนใจสืบทอด ทั้งสมาชิกในครอบครัวหรือบุคคลภายนอกที่แวะเวียนมาเรียนรู้วิธีการทำแคน มาสั่งซื้อ มาศึกษาวิธีการเป่าแคน หรือมาเรียนรู้วิถีครอบครัวทำแคนที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษจากชาวบ้านสีแก้ว

2. ปัญหาและอุปสรรคต่อกระบวนการถ่ายทอดความรู้ครอบครัวทำแคน บ้านสีแก้ว ตำบลสีแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ทำให้การทำแคนเป็นอาชีพหลักในอดีต ไม่สามารถเลี้ยงดูครอบครัวได้ จึงเกิดการอพยพถิ่นฐาน ชาวบ้านได้ให้ความสนใจในการใช้แรงงานหรือเปลี่ยนอาชีพอื่นแทน ทั้งระบบทุนนิยมเข้ามามีบทบาททำให้วิถีชุมชนเปลี่ยนไป ชาวบ้านมีความสนใจส่งบุตรหลานไปเรียนต่อในตัวเมืองและจังหวัดใกล้เคียง ทำให้เยาวชนคนรุ่นหลังไม่ให้ความสนใจในการสืบทอด

ถึงแม้ว่าสถานการณ์ปัจจุบัน แคนจะได้รับความนิยมที่เพิ่มมากขึ้นและมียอดการสั่งผลิตเพิ่มขึ้น แต่ก็มีเพียงช่างทำแคนไม่กี่คนที่สามารถทำแคนเป็นที่นิยมได้ เนื่องจากขาดกระบวนการการถ่ายทอดการทำแคน ที่ต้องอาศัยความเชี่ยวชาญเฉพาะ ต้องใช้เวลาในการเรียนรู้สั่งสมประสบการณ์เป็นเวลานาน จึงจะทำให้แคนที่มีคุณภาพและเป็นที่ยอมรับ

อภิปรายผล

การศึกษาครั้งนี้มีประเด็นที่สำคัญที่นำมาอภิปรายผล ดังนี้

1. สภาพปัจจุบันในการถ่ายทอดความรู้ครอบครัวทำแคน บ้านสีแก้ว ตำบลสีแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด มีการถ่ายทอดกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของครอบครัวทำแคนเหลือเพียง 4 ครัวเรือน จากในอดีตซึ่งเคยมีประมาณ 240 ครัวเรือน อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาจากโครงสร้าง

ง่าย ๆ สู่โครงสร้างที่สลับซับซ้อน และตัวแปรที่มีอิทธิพลในการเปลี่ยนแปลงคือ ความเจริญทางวิทยาศาสตร์และวิชาการใหม่ ๆ ที่เข้ามายังสังคมตามยุคตามสมัย โดยสอดคล้องกับทฤษฎีวิวัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของอองกูสต์ คองต์ (ค.ศ. 1789 – 1857) นักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศส เป็นคนแรกที่นำทฤษฎีวิวัฒนาการ มาใช้อธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยเชื่อว่าสังคมมีโครงสร้างสำคัญ 2 ส่วน คือส่วนที่ไม่เปลี่ยนแปลงหรือสถิต (Social Statics) กับส่วนที่เปลี่ยนแปลงหรือ พลวัต (Social Dynamics) ส่วนที่เปลี่ยนแปลงนี้เอง ทำให้สังคมต้องเปลี่ยนแปลง อยู่ตลอดเวลา สังคมได้มีวิวัฒนาการจากโครงสร้างของสังคมง่าย ๆ ไปสู่โครงสร้าง ของสังคมที่มีความสลับซับซ้อนขึ้นเสมอ เป็นการเปลี่ยนแปลงแบบราบเรียบต่อเนื่องกันอย่างเป็นระบบ จากครอบครัวขยายเป็นชุมชนและสังคม ซึ่งมีความซับซ้อนมากขึ้นเป็นลำดับ (พิทยวัฒน์ พันธะศรี และปริยดี นามสง่า, 2560)

2. ปัญหาและอุปสรรคต่อกระบวนการถ่ายทอดความรู้ครอบครัวทำแคน บ้านสีแก้ว ตำบลสีแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด จะมีการเปลี่ยนแปลง พฤติกรรมของชาวบ้านสีแก้วตามสภาพสังคมและวัฒนธรรม รวมถึงสภาพเศรษฐกิจ ความเจริญทางด้านเทคโนโลยี จึงทำให้ชาวบ้านสีแก้วเกิดปรากฏการณ์อพยพ ย้ายถิ่นฐาน การให้ความสนใจกับอาชีพอื่น ๆ ที่มีรายได้ที่มั่นคงและมากกว่าการ ทำแคน การให้ความสำคัญกับการศึกษาโดยส่งบุตรหลานของตัวเองไปเรียนต่อ ในจังหวัดใกล้เคียง ทำให้คนรุ่นใหม่ไม่สนใจการสืบทอดการทำแคน โดยค่อย ๆ ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมทางสังคมไปทีละน้อย และเหตุผลอีกประการหนึ่งที่สอดคล้อง กับ วัลลภา พัฒนา และ อันธิกา ทิพย์จันทน์ (2565) กล่าวว่า อุปสรรคที่ทำให้ การสร้างอาชีพของชุมชนล้มเหลว คือการขาดความเข้าใจเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชน ได้แก่ การใช้กลยุทธ์ที่ไม่สอดคล้องกับความต้องการของลูกค้า ตลอดจนภายใต้ สถานการณ์แข่งขันที่เพิ่มขึ้น ผู้ประกอบการผลิตภัณฑ์ชุมชนต้องมีการปรับกลยุทธ์ ทางการตลาดให้มีความแตกต่างเหนือคู่แข่ง และสอดคล้องกับพฤติกรรมของลูกค้า ที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เนื่องจากผู้ประกอบการไม่ทราบว่าคุณสมบัติที่ผลิตมานั้น

ลูกค้ามีความต้องการหรือไม่ ซึ่งในการทำธุรกิจไม่สามารถมองจากธุรกิจของตนไปสู่ลูกค้าได้เพียงอย่างเดียว แต่ต้องค้นหาความต้องการและสร้างความพึงพอใจให้ลูกค้านั่นเอง ดังนั้น หากต้องการที่จะส่งเสริมการทำแคนให้เป็นอาชีพอยู่คู่ชุมชนและสังคมสามารถเป็นอาชีพหลักของครอบครัวได้ จำเป็นต้องอาศัยหน่วยงานภาครัฐและเอกชนมาแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดย (ครินทร์ ชันติพัฒนกุล, 2558) ได้ให้แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับส่วนผสมทางการตลาดว่า เป็นเครื่องมือทางการตลาดที่องค์กรใช้ในการปฏิบัติตามวัตถุประสงค์ทางการตลาดกลุ่มเป้าหมาย จำแนกออกเป็น 4 กลุ่มใหญ่ ๆ ประกอบไปด้วย 1) ผลิตภัณฑ์ ควรมีการพัฒนาทั้งรูปแบบ บรรจุภัณฑ์ หรือปรับปรุงสินค้าอยู่ตลอดเวลา เพื่อตอบสนองความต้องการของลูกค้า 2) ราคา จะต้องเหมาะสมโดยสิ่งที่กลุ่มอาชีพต้องคำนึงถึงคือการตั้งราคา จะต้องสัมพันธ์กับคุณค่าในสายตาของผู้ซื้อด้วย 3) ช่องทางการจัดจำหน่าย คือวิธีการกระจายสินค้าไปสู่ลูกค้า และ 4) การส่งเสริมการตลาดเพื่อสร้างความพอใจต่อตราสินค้าหรือบริการ

ข้อเสนอแนะ

1. จากการศึกษาปัญหาและอุปสรรคต่อกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของครอบครัวทำแคน บ้านสีแก้ว ตำบลสีแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด ควรให้หน่วยงานภาครัฐและเอกชนเข้ามาช่วยเหลือในการส่งเสริมให้ชุมชนทราบถึงกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของการทำแคน กล่าวคือ ให้ทราบถึงกลวิธีการถ่ายทอดการทำแคนที่ถูกต้องอย่างเชี่ยวชาญ เพื่อสืบสานภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ และส่งเสริมเรื่องการตลาด เพื่อให้อาชีพการทำแคนสามารถเลี้ยงดูครอบครัวได้อย่างแท้จริง

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป ควรศึกษาเกี่ยวกับวิธีการผลิตแคนเชิงระบบ ได้แก่ การหาวัสดุการทำแคน การถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำแคน การสร้างมาตรฐานของแคน ช่องทางการจำหน่าย เพื่อให้เป็นภูมิปัญญาและ

อาชีพที่ยั่งยืนต่อไป

บรรณานุกรม

- เจริญชัย ขนไฟโรจน์. (2528). เอกสารประกอบการสอนวิชาดุริยะ 362 คนตรี
พื้นบ้านอีสาน. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- บุญเรือง ถาวรสวัสดิ์. (2521). หมอลำเอกสารชิงชนะเลิศการประกวดหมอลำ
กลอนครั้งที่ 3. ขอนแก่น: โรงพิมพ์แก่นการพิมพ์.
- ปฐม นิคมานนท์. (2535). การค้นคว้าความรู้และระบบการถ่ายทอดความรู้ใน
ชุมชนชนบทไทย. กรุงเทพฯ: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- พิทยวัฒน์ พันธะศรี และ ปรียัติ นามสง่า. (2560). กระบวนการถ่ายทอดความรู้
ของครอบครัวทำแคน : กรณีศึกษาบ้านสีแก้ว ตำบลสีแก้ว อำเภอเมือง
จังหวัดร้อยเอ็ด. มหาสารคาม: สถาบันวิจัยและพัฒนา
มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
- วัลลภา พัฒนา และ อันธิกา ทิพย์จำนงค์. (2566, พ.ศ.-ส.ค). แนวทางการพัฒนา
กลยุทธ์การตลาดของผลิตภัณฑ์ชุมชนตำบลท่าข้าม อำเภอหาดใหญ่
จังหวัดสงขลา. วารสารวิชาการและวิจัยสังคมศาสตร์, 18(2), 15-32.
- ศรีนทร์ ชันติวัฒนกุล. (2558, ม.ค.-มิ.ย). ปัญหาและแนวทางการพัฒนาการ
ตลาดของผลิตภัณฑ์ ของกลุ่มอาชีพในเขตตจวกรเพื่อการพัฒนาธุรกิจ
อย่างยั่งยืน. วารสารบริหารธุรกิจศรีนครินทรวิโรฒ, 6(1), 69-81.
- สุรศักดิ์ พิมพ์เสน. (2532). การทำแคน : ศึกษากรณีเฉพาะบ้านสีแก้ว ตำบลสีแก้ว
อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
มหาสารคาม.
- สุรเชษฐ์ เวชพิทักษ์. (2533). รากฐานแห่งชีวิต : วัฒนธรรมชนบทกับการพัฒนา.
กรุงเทพฯ: หมู่บ้าน.

สุเมธ เทพขาม. 15 สิงหาคม 2566. ช่างทำแคน. สัมภาษณ์.

อดิฉันท์ แก้วนิล. (2550). การศึกษาวิธีการเป่าและถ่ายทอดศิลปะการเป่าแคน
ของอาจารย์สมบัติ สิมหิ้ว. อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏ
อุบลราชธานี.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2540). ภูมิปัญญาชาวบ้าน 4 ภูมิภาค : วิถีชีวิตและ
กระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย. นนทบุรี: มหาวิทยาลัย
สุโขทัยธรรมมาธิราช.